

Hvorfor skal vi høre på barns meninger?

Av Miriam Akerø

Det er stor aktivitet omkring fornyelse og vitalisering av demokratiet. Brukermedvirkning, medbestemmelse, aktiv deltakelse er noen av de honnørdene som har gått igjen i den politiske debatten de siste 15-20 år. Dette gjelder også innenfor det barne- politiske feltet.

Miljøverndepartementet var først ute i 1989 med å få barn og unges rett til deltakelse i kommunal planlegging vedtatt som egne «Rikspolitiske retningslinjer for barn og

planlegging». Her finnes blant annet krav om at kommunestyret skal utpeke «barns talsperson» med særskilt ansvar for at barn og unges interesser blir ivaretatt når kommunene lager planer for utbygging av boliger, barnehager, idrettsanlegg eller veier.

Barne- og familiedepartementet var sterkt involvert i arbeidet med å få Konvensjonen OM barnets rettigheter vedtatt i FN, og Norge var blant de 20 første land i verden som godkjente denne konvensjonen i 1991. I 2003 vedtok Stortinget å gjøre Barnekonvensjonen gjeldende som norsk lov og samtidig ble det foretatt lovendringer som styrker barns mulighet til medbestemmelse og til å bli hørt i saker som angår dem. Flere lover har senket alders grensen for barns uttalerett fra 12 til syv år. For lovendringene skulle opp til avstemming, sto det i Justiskomiteens innstilling at de «særlig vil påpeke barns behov for medbestemmelse i barnehage og skole, og ber Regjeringen påse at dette er en realitet for barn i dag» (Ot. prp.nr.45:Kap.5).

Barne- og familiedepartementet reviderer for tiden Rammeplan for barnehagen og barneministeren har sagt at barns medbestemmelse og deltakelse skal prioriteres (Utdanning 03.05.13).

Kvalitetssikring

Når det er snakk om begrepet kvalitet i mellommenneskelige forhold går det ikke an å komme fram til objektive kriterier, fordi disse forhold alltid vil ha et moment av uforutsigbarhet, liv, kreativitet og spenning (Ålvik 1991). Vi kan vel tenke oss at det finnes en nedre grense for hva som er et akseptabelt kvalitetsnivå i barnehagen, men oppover finnes det ingen slik grense. «Fra en slags basislinje må det som skal defineres som kvalitet komme fram gjennom forhandlinger mellom de berørte parter i skole og barnehage» (Ålvik 1991:188). En slik åpen tilnærming til begrepet kvalitet kan bane veien for en demokratisk dialog og deltakelse fra alle involverte parter, ikke minst fra barna selv.

Demokratiske verdier

Det verdisynet som Barnekonvensjonen og Rammeplanen representerer, er sammenfallende med det

som betegnes som de bærende elementer i vårt demokrati. Ved siden av verdier som fred, frihet, likhet og respekt for andre mennesker og deres autonomi, finnes de demokratiske prinsipper. (Flertallsprinsippet, prinsippet om fredelige forhandlinger, prinsippet om retten til å ta egne valg og til å søke og motta informasjon). Men framfor alt: «Retten til ytringsfrihet står fram som selve nerven i et demokrati» (Ross 1969). Ytringsfriheten har en særlig betydning for

politisk debatt og kritikk og dens største betydning i politisk sammenheng er at den verner mindretallet. Den fremmer progresjon og vekst ved å gi rom for opposisjon, ambivalens, motstand, reelle forhandlinger og kompromisser (Knoph 1973).

I verdens første menneskerettighetsdokument for barn og unge, slas det fast at også «Barnet skal ha rett til ytringsfrihet» Videre i artikkel 13 står det at denne rett skal omfatte friheten til å søke, motta og utbre informasjon og ideer av ethvert slag uten hensyn til grenser, hva enten det skjer muntlig, i skrift eller på trykk, i kunstnerisk form eller gjennom noe annet medium etter barnets valg.

Barnekonvensjonen definerer barn som i "ethvert menneske under 18 år".

Barns rett til ytringsfrihet er del av en større sammenheng både nasjonalt og internasjonalt og vi har forpliktet oss både som nasjon og som medmennesker til å sene alt inn på å sikre barna denne rett. Det handler om at noe av det som har størst betydning i forhold til idealet om det frie og selvstendige menneske også skal gjelde de minste.

Får de yngste påvirke og delta?

Norsk senter for barneforskning har undersøkt offentlige tiltak og forsøksprosjekter fra 1985 til 1995, der temaet har vært «barns aktive deltakelse» eller «barns medvirkning», og de konkluderer med at «deltakelse og medvirkning» er diffuse begreper som mangler nærmere fortolkninger. Resultatene viser at selv om man har brukt mange forskjellige metoder for å realisere barns deltakelse, står verbale ytringer svært sentralt. «Dette kan indikere at premissene for deltakelsen er voksenbasert i mange av prosjektene. De yngste barna - spesielt de fra 10 år og nedover - nås ikke i prosjektene, og dette representerer en stor utfordring i det videre arbeidet» (Kjørholt 1997:53). Under 5 prosent av prosjektene hadde som mål å få fram barns perspektiv på egen oppvekst. Senteret foretok også en oppsummering av all forskning i perioden 1991 til 1996 som hadde sett på de rikspolitiske retningslinjene og etablering av ordningen med «barns talsperson» (Wilhjelm 1997). Konklusjonen er at det «dessverre ikke finnes noe som kan gi svar på hvorvidt retningslinjene har ført til endringer for barn og unges nærmiljø. Bildet i forhold til barn og unges medvirkning er vanskelig å få tydelig så lenge barn og unge ikke er brukt som informanter» (Wilhjelm 1997:7).

Flere forskere etterspør nytenkning innenfor barnehagene og påpeker behovet for at barnehagen gjenspeiler det samfunn og den tid den er en del av «Barnehagen må preges av de «stemmer» barn

bringer med seg (Jansen 1999:155) Camilla Andersens forskning (2002) om kring barn fra andre kulturer viser dessverre så alt for tydelig at slett ikke alle stemmer høres i barnehagen.

Forskning om likestilling viser at jenter og gutter i barnehagen blir møtt svært forskjellig i forhold til ytringsfrihet. Det er dokumentert forskjellsbehandling på to helt konkrete områder. For det første viser det seg at gutter får 2/3 av all oppmerksomhet og taletid (Andresen 1998). Den andre forskjellen handler om svært ulike måter å møte jenter og gutters opposisjon, uenighet og motstand på (Odelfors 1996).

Berit Bae (2002) har i sin barnehageforskning tatt utgangspunkt i begreper fra dialektisk relasjonsforståelse, og mener klart at «ikke alt som foregår - selv om det lar seg forstå ut fra perspektivet til de voksne som deltar - fungerer like godt fra barns perspektiv. Ved å analysere dialogprosesser ut fra denne teorien kommer det fram at det kan være uoverensstemmelse mellom pedagogenes intensjoner og det barn opplever i praksis» (Bae 2002:33).

Elleve forskolelæreres syn på ytringsfrihet

I forbindelse med hovedfag i barnehagepedagogikk inviterte jeg ti erfarne forskolelærere til å delta i kvalitative forskningsintervjuer der vi sammen skulle reflektere over hvordan vi forstår og tar vare på barns ytringsfrihet i barnehagen. Min forskningsposisjon var klart politisk motivert og med et kritisk perspektiv på samfunnet ut fra et ønske om endring av kunnskap i tråd med den tiden og det stedet pedagogikken foregår. Hvis vi som yrkesgruppe ikke deltar i en slik kontinuerlig bevisstgjørings og selvfornyelsesprosess, risikerer vi å være med på å konservere teorier og praksis som gir mennesker helt ulike muligheter avhengig av alder, kjønn, hudfarge og kulturell bakgrunn. I en slik prosess kan vi dekonstruere de etablerte sannheter og innta en posisjon der vi yter motstand mot det som blir tatt for gitt, åpner opp for mange meninger, for kaos isteden for system og fram for alt kan vi sette ord på det tause og usagte (Rossholt 2003).

Når får unger egne meninger?

Samtalen med førskolelærerne startet med å filosofere over og forsøke å definere hva barn og barndom er, før vi gikk over til spørsmålet om når et menneske får egne meninger. Deltagerne mente at mennesket har noe det vil si fra første øyeblikk det kommer til verden. Barn ses på som kvalifiserte tolkere av egen virkelighet. Førskolelærernes syn er sammenfallende med resultatene fra spebarnsforskningen som viser at barn er meningsskapende individer helt fra fødselen av. Daniel Stern skriver «babies do appear to have strong and sensible views, and they respond to adults who interact with them and listen to and learn from babies (i Alderson 2000:166). Med andre ord er det ingen grunn til at ikke retten til ytringsfrihet kan bli respektert og ivarettatt allerede fra fødselen av.

Barnekonvensjonen har en ordlyd i artikkel 12 som kan betraktes som et viktig, men også kritisk

«forbehold». Her blir ikke retten til å gi uttrykk for sine meninger formulert som en absolutt rettighet; det tas forbehold om at barnet først må ha nådd et utviklingstrinn som gjør at det; «er i stand til å danne seg egne synspunkter». I tillegg ligger det en innebygget begrensning av barns ytringsfrihet i formuleringen; «... gi barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet». Dette kan tolkes på veldig ulike måter og noen vil hevde at forbeholdene også vil kunne legitimere det å ikke gi barn anledning til å uttrykke sin mening (Kjørholt 1997).

Hvilken kompetanse kreves av voksne lyttere?

Førskolelærerne mener at en av de viktigste forutsetningene for ivaretagelse av barns rett til ytringsfrihet ligger i de voksnes hender. Den spesielle kompetansen beskrives først og fremst som en bevisst holdning. Det må finnes en genuin interesse for å få tak i andre menneskers perspektiv og synspunkter enten de er to eller 30 år. Førskolelærere framhever betydningen av at den voksne må være bevisst i forhold til sin definisjonsmakt og i forhold til hvordan vi legger til rette for at barna skal få erfaring med meningsutveksling og hvordan de kan få informasjon som gjør dem i stand til å tenke selvstendig og ta egne valg.

Alle nevner de nære situasjonene sammen med ett eller to barn, for eksempel ved måltidet og på tur, som de ideelle øyeblikkene for å få til de gode samtalene. Samlingsstunden trekkes også fram som et egnet forum for å utveksle meninger, men med et klart forbehold om at en del barn lett kan falle utenfor. Det gis flere eksempler på at man forsøker ut metoder for å hente inn barns synspunkter i forbindelse med vurderingsarbeidet i barnehagen. Ytringer kobles i ganske stor grad til det å uttrykke seg verbalt, men det gis også eksempler på at man kan få tak i barns tanker og meninger ved å delta og observere når de leker og uttrykker seg i annen skapende virksomhet. Barneintervju blir ikke nevnt som en metode for å få tak i barns meninger. Derimot blir videoopptak foreslått som en metode som bør utprøves mer.

Hvorfor er retten til ytringsfrihet så viktig?

Begrepet ytringsfrihet gir umiddelbart assosiasjoner til de voksnes liv - som en ren for voksne - men når samtalene våre kom over på hvorfor det er så viktig for mennesket å få si sin mening, ble begrepet klart relevant for barna og arbeidet i barnehagen. Betydningen av å få ytre seg ble koblet til grunnleggende verdier som frihet og respekt og til begreper som integritet, selvfølelse og anerkjennelse.

Fra mitt forskningsmateriale trer det fram en usikkerhet og det jeg vil kalle en sammenblanding av begreper. Vi snakker om det å bli hørt og det å bestemme som en og samme ting. Dette fører til en ambivalens, på den ene siden mener vi at det er viktig at barna får komme fram med sine meninger og på den annen side har vi til dels sterke motforestillinger mot hva og hvor mye barna skal bestemme. Det å definere ren dl ytringsfrihet som rett til å bestemme ser særlig ut til å dukke opp i

motsetningsfylte diskusjoner mellom personalet og foreldrene. Da vi byttet ut barn med rett til å si sin mening, med barn som skal bestemme, så dukker det også opp følelsesladede og negative beskrivelser av barn som vanskelige, sårende, kverulerende, dominerende, ja faktisk også en historie om barn som laget det rene anarki en gang de skulle få bestemme innholdet i barnehagedagen. Bak dette engasjementet ligger også en uttalt bekymring for at barn i dag skal få overlatt ansvar som de voksne skulle tatt.

Jeg bringer ikke inn begreper som motstand og opposisjon i intervjusamtalene og det blir heller ikke tatt opp av førskolelærerne. Det mangler refleksjon og bevissthet i forhold til å takle barns opposisjon og motstand og det å bevisst arbeide for at uenigheter og ulike syn skal komme fram og bli tatt vare på.

Dette «funnet» oppfatter jeg som spesielt viktig å legge merke til, for nettopp det å gi rom for opposisjon og motstand, ambivalens og kompromisser er det som skaper vekst og progresjon i et demokrati. Vi har et viktig arbeid å ta fatt på i barnehagen når det gjelder konflikthåndtering, ikke nødvendigvis konfliktløsning, og en styrking av barn og voksnes kompetanse i forhold til å kunne delta i reelle forhandlinger og ta felles avgjørelser, «decision-making».

Hvorfor skal vi høre på barns meninger?

Det er en felles holdning hos førskolelærerne i min undersøkelse om at barn har mange viktige ting å tilføre oss voksne. Eksempelene som nevnes spenner fra filosofiske erkjennelser til emosjonelle og estetiske opplevelser. Det å høre barns meninger oppfattes som berikende både faglig og personlig. Helt fra oppstarten av hovedfagsstudiet var jeg opptatt av å finne ut om jeg, med hånden på hjertet, virkelig mener at det er viktig at barn får delta og si sin mening, at de har noe viktig å si meg? For meg har det blitt helt vesentlig å finne ut for hvem det er viktig at barn blir børt? Det synes åpenbart at det er noe «i det» for dem, men er det noe «i det» for oss allvitende og utlærte voksne? Barn er så overveldende avhengige av oss voksne, men er det mulig at vi i noen som helst grad er avhengige av dem? Den amerikanske forskeren Cannella (1997) snakker med stort alvor om at det finnes kunnskap som ikke har blitt en del av vår historie og som ikke har fått noen innvirkning på de bestemmelser vi, som profesjonelle, har tatt på vegne av andre; nemlig barnas egne synspunkter. Barn skal ikke bare delta og ytre seg for sin egen del, men for alles del. Hvis barns stemme forstummer, vil en helt vesentlig del av samfunnets mulighet til å fornye seg og til å forstå seg selv, bli borte. Som en av førskolelærerne sa: «Barn ser bra ting som voksne ikke ser!»

Hanne Wilhjelm (2000) oppsummerer sin undersøkelse med å slå fast at barn, i større grad enn det voksne tror, er i stand til å peke på problemer det bør gjøres noe med. Hun mener at et viktig spørsmål blir om samfunnet og samfunnsplanleggerne er villige til å se barnas innspill og har vilje til å ta konsekvensene av denne viten?

Jeg har opplevd utallige ganger at barn både kan og vil bidra i konstruksjonen av ny kunnskap, at de kan uttrykke sannheter, verdier og holdninger som vi ikke kan klare oss uten. Filosofen Stein Ringen (2000) avslutter sin bok om demokrati og menneskerettigheter, «Veien til det gode liv», med å argumentere i et helt kapittel for at det er på tide å gi barn stemmerett

Vi kan jo begynne i barnehagen!

Miriam Akerø er førskolelærer med hovedfag i barnehagepedagogikk. Hun underviser barne- og ungdomsarbeidere og førskolelærerstudenter og holder kurs for foreldre og ansatte i barnehagen.

Litteratur:

Akerø, Miriam (2004) Barnet skal ha rett til ytringsfrihet

Hvordan kommer denne rett til uttrykk i tekst og praksis barnehagen? Hovedfagsoppgave, 1-110, Oslo

Alderson, Priscilla (2000) The rights of young children. Penn, H. (Ed.) «Early childhood services — The policy and practice.» Philadelphia, Open Un Press.

Andersen, Camilla (2002) Tør vi å konstruere andre perspektiver i den flerkulturelle barnehagen?

I Johansson, J.-E. og Furu, A. (eds.) «Barnehagekunnskap i forandring». jubileumsskrift.. Oslo, Høgskolen i Oslo.

Andresen, Ragnhild (1998) Kjønn og kultur En studie av vaksnes deltakelse i barns kjønns sosialisering grunnlag av et observasjonsmateriale fra norske barnehager
Doktorgradsavhandling, Rapport nr. 10, Høgskolen i Finnmark.

Bae, Berit (2002) Barns utvikling og læring i et relasjonelt perspektiv

I Johansson, J.-E. og Furu, A. (eds.) «Barnehagekunnskap i forandring»..Jubileumsskrift. Oslo, Høgskolen i Oslo.

Berge, Britt-Marie og Ve, Hildur (2000) Action research for gender equity. Buckingham, UK Open University Press.

Borge, Anne Inger H. (1998) Barnets verd og barnehagens verdier — En kunnskapsanalyse. Oslo, Folkehelse.

Cannella, Gail Sloan (1997) Deconstructing Early childhood education Justice & Revolution. New York, Peter Lang Publishing, Inc.

Jansen, Turid Thorsby (2002) Barnehage, verken eller? Om barnehagens egenart.

I Johansson, J.-E. og Furu, A. (eds.) «Barnehagekunnskap i forandring».

Jubileumsskrift. Oslo, Høgskolen i Oslo_

Kjørholt, Anne Trine (1997). Norsk barnepolitikk og barns aktive samfunnsdeltakelse.

Trondheim, Norsk senter for barneforskning, Rapport nr. 45.

Knoph, Rolf (1973) Knops oversikt over Norges ren. Oslo, Universitetsforlaget.

Liedman, Eric (1989) Om ideologier I Liedman, S.-E. og Nilsson, L. (red.) «Om ideologi og institusjon.

Göteborg, Arachne.

Odelfors, Birgitta (1999) Barnehagen i et 4tormsperspektiv. Oslo, Pedagogisk Forum

Rikspolitiske retningslinjer om karm og planlegging, Forskrift til Plan- og bygningsloven,

1995-09-20, nr. 4146, www.odin.dep.no